

JAN ROMGARD

Polarforskaren som strandade i Kina

Johan Gunnar Andersson

öf de svenska Asienexpeditionerna

fri tanke

STOCKHOLM · 2018

Innehåll

<i>Förord</i>	9
1. KINA ÅT KINESERNA!	15
Västra bergen, tisdag den 2 juni 1914	17
Erik Nyström och den kinesiska revolutionen 1911	20
Kvällsdoppet i Zhaitang	25
G. O. Wallenbergs förhandlingar med Kina	31
På upptäcktsfärd åt den kinesiska regeringen	38
Mötet med Ding Wenjiang	45
Krigshotet från Japan och de 21 kraven	50
Bingmasi och Stockholm 1915	58
Öppnandet av Kinas geologiska undersökning	64
Andersson emigrerar och blir fast »bosatt kines«	67
2. ZOOGEOGRAFISKA PROBLEM	71
Molluskerna vid Gula floden	73
Övervintringen på Antarktis och nycklarna till jordens svunna klimat	75
Thore Halles år i Peking 1917	86
Statskuppen	91
Kungliga majestäts kansli, statsministerns tjänsterum	96
Klimatforskningen och polarresorna	100

Zhou Zanheng, Kinas första utbytestudent i Sverige	106
Elsa Rosenius kommer till Peking	109
Sveket i Versailles	116
De största av nutidens zoogeografiska problem	118
J. G. Andersson kontra USA i jakten på människans ursprung i Asien	123
Fjärde maj-rörelsen och Ding Wenjiang	126
Polarforskningen styr mot Kina	130
Ding Wenjangs Sverigebesök	135
Peking-katastrofen	140
USA-konflikten 1920	145

3. »FÖR CHINA & GAMLA SVERIGE«

<i>Jakten på människans och Kinas ursprung</i>	151
Den svenska stridsfanfaren	153
Forskarteamen i Uppsala och Stockholm	158
Ledtrådar till Kinas förhistoria	160
Svensk-kinesiska forskningsinstitutet i Shanxi	163
Mysteriet med de »barbariska« verktygen	166
Sofiero den 14 juli 1920	170
Den nya basen på Da Caochang	174
Upptäckten av Yangshaokulturen	180
Molaren i Zhoukoudian	187
Lådbergen från Peking – materialet ökar	192
Jätteödlorna i Mengyininformationen	195
Yangshaoteorin om den kinesiska civilisationens uppkomst	202
Testunderna på Da Caochang	210
Den felande länken i väster	214

4. RESAN TILL VÄSTER	217
Det delade Kina och det enade paret	219
På Qinghai-Tibetplatåns kant	221
De mänskliga rötterna	227
Nyårsrapporten från tröskeln till Centralasien	230
Övervintringen och krukhandeln i Lanzhou	237
Expeditionen till Taodalen	243
Den enda graven	251
Ökenklimax	256
Flottfärden	263
Förhandlingarna i Peking	270
Den stora och hårda internationella konkurrensen	274
Tutankhamon och framtiden	281
Östasiatiska samlingarna	285
<i>Homo Sp?</i>	289
Ljusbilden på Peking Union Medical College	294
»Pekingmänniskan upptäckt i Uppsala«	299
Resultatet av det stora utbytet sedan 1920	303
5. KONFLIKT	307
Nattbrevet till Sven Hedin	309
Oppositionen	315
Insomnia och voteringen om Sverige	320
Konflikt och avsked	325
Academia Sinica och den Svensk-kinesiska expeditionen	327
Depressionen	329
Den andra Kinakonflikten 1931	339

6. KRIG & FÖRSONING	343
»Välkommen tillbaka till Kina, doktor Andersson«	345
Det andra Sino-japanska kriget 1937–1945	354
Spionen på Östasiatiska museet	361
Slutresultatet: varifrån kom	
Yangshaokulturen egentligen?	370
<i>Efterord</i>	379
<i>Bibliografi</i>	389
<i>Arkivkällor</i>	404
<i>Bildkällor</i>	405
<i>Personregister</i>	408

Förord

DET HÄR ÄR historien om hur en polarforskare från lilla Sverige hamnade mitt i centrum för ett av de mest omvälvande skedena i Kinas historia. Medan första världskrigets strider rasade som värst i Europa reste Johan Gunnar Andersson till det lika turbulenta Kina där Qingdynastin precis fallit, krigsherrar ännu kämpade om makten, och Japan stod som ett ständigt hot vid dess gränser. I Peking lärde han känna ministrar och reformsinnade intellektuella som trots kaoset försökte bygga upp sitt land på nytt. Hans uppgift var ett av de mest omöjliga och farliga för sin tid – att kartlägga järn och kolresurser för Kinas regering. Det var råvaror som var lika livsnödvändiga för Kinas modernisering som de var hårdvaluta för första världskrigets stridsherrar.

Mitt i denna anarki reste Andersson envist land och rike runt och letade efter nya järnmalmer och kol. På samma gång hittade han drakben – märkliga fossiler och spår från en tid då människan kommit till på jorden. De väckte hans nyfikenhet och han insåg att de kunde ge svar på frågor som hans kollegor där hemma också arbetade med. Trots att Kina stod på randen till inbördeskrig, revolution bröt ut i Ryssland och kriget rasade i Europa, lyckades han och hans kinesiska vänner bygga upp ett utbyte mellan Sverige och Peking för att kartlägga Kinas naturhistoria. Tillsammans kom en grupp svenskar och kineser att arbeta i decennier för att försöka lösa de vetenskapliga problem som materialet gav upphov till.

De verkade på sätt och vis både i nutiden, och i en helt annan tideräkning. Medan världen förändrades i rasande takt utanför deras

fönster fortsatte de att studera fossil- och mineralprover i jakt på ledtrådar till svar på frågor om bergens ursprung, svunna istider, varför utrotade växter kan hittas på olika kontinenter, och varför fossila blötdjur kan hittas både på bergstoppar och i dalar som nu är öken. Deras tankevärld utspelade sig i termer av miljoner år, och inte i den omedelbara, flyktiga nutiden. Men på samma gång deltog ändå de här vetenskapsmännen också i både Kinas och Sveriges modernisering. Det här är därför historien om mötet mellan de två grupperna från öst och från väst och om den era som de verkade i.

Eftersom boken är ett försök att återskapa de svensk-kinesiska samarbetenas tid så troget som möjligt bygger den på originaldata i arkiv och bibliotek. Då utbytet pågick under lång tid och involverade ett flertal forskare på båda sidor är materialet de lämnat efter sig omfattande, och det har därför tagit många år att gå igenom det. För att få en uppfattning om hur stort det är, så hade undertecknad för fem år sedan – så långt – sparat noteringar från 8 000 sidor handlingar som jag tyckt hjälpa mig att förstå en liten bit till av den här historien. Men sedan slutade jag räkna. Det som drev mig att fortsätta var att det kanske fanns ännu något mer som kunde ge mig ytterligare svar. Jag ville försöka förstå *varför* så många forskare från Sverige för 100 år sedan reste just till Kina. *Varför* tog de sig så långt bort för att samla fossil, växter, mollusker, däggdjur och utdöda dinosaurier? Och *varför* var de så intresserade av just Asiens arkeologi? Det verkade ju så avlägset. Och hur kom det sig att *Kina* ville samarbeta med dem?

Men sakta började det klarna. Dokument för dokument kunde pusselbitarna ur arkivbergen läggas till en begriplig helhet. Jag kände att fler borde få ta del av vad de här breven från det förflutna hade att berätta, och de svar de kunde ge om den tidens stora frågor och om den turbulenta era i historien då de tillkommit. Det är därför som jag har skrivit den här boken.

För att så mycket som möjligt av huvudpersonernas egna ord ska träda fram ur arkiven har jag varit noga med att ge så mycket direkta

citat som möjligt. Sådana citat anges med indrag eller citattecken och är återgivna som de står i ursprungsdokumentet. Bra att veta är att [...] betyder att några ord utelämnats ur texten, och [...] att flera meningar tagits bort från originalet för att hålla texten flytande och för att ta med det väsentliga för sammanhanget. Originaltexter på engelska eller andra språk har jag översatt till svenska. Karaktärernas innersta tankar och dialog – så länge det inte är direkta citat – är baserade på vad korrespondensen och annat material har hjälpt mig förstå vad som bör ha sagts, liksom på min egen tolkning av detta. I vissa fall när det saknats information om det exakta händelseförloppet har jag försökt att återskapa det så som det mest sannolikt har gått till utifrån de data jag haft att tillgå.

Ett problem när man närmar sig Kinas historia är att sättet att skriva personnamn och orter har ändrats, och att många platser helt har bytt namn. Jag har här använt pinyin som är det vanligaste sättet att transkribera kinesiska i dag. Vissa namn som är så etablerade att alla ändå förstår dem, som Peking till exempel, har skrivits så i stället för Beijing. I ett fåtal fall där jag inte har kunnat spåra ursprungstecknen har jag angett namn på det sätt som de framgår i arkiven. För att se var Andersson befann sig på sina resor i Kina – se kartan på bokens pärmsidor som bygger på ett verk han själv använde under sin tid.

Ett otal museer, arkiv, bibliotek och privatpersoner har hjälpt till och gett mig tillgång till material. Särskilt vill jag tacka Anderssons, Axel Lagrelius och Erik Nyströms barnbarn, som bidragit med väsentligt underlag för arbetet, men också Yuan Fulis son Yuan Ding, som 2011 berättade minnen om sin pappa för mig. Personalen vid i synnerhet Östasiatiska museet, men också Etnografiska museet, Naturhistoriska riksmuseet, Stadsarkivet i Stockholm, Evolutionsmuseet och Sveriges geologiska undersökning i Uppsala samt läns museet i Örebro liksom också Håkan Wahlquist vad gäller Sven Hedins arkiv förtjänar alla ett varmt tack. I Kina vill jag rikta ett särskilt stort tack till arkeologen Chen Xingcan, Chinese Academy of Social Sciences, som ofta

och gärna delat med sig av sin stora kunskap vad gäller Anderssons arkeologi och synen på den i Kina i dag, och vars kontakter runtom i landet också betytt mycket.

Tack också till de kollegor och lokalbor för de många givande möten jag hade under konferenserna i Mianchi i Henanprovinsen 2011, och i Lintao i Gansuprovinsen 2014, Lang Baoli vid Shanxiuniversitetet som visade mig runt i Taiyuan 2011, konsthistorikern Chin-Yin Tseng vid Pekings universitet vars hjälp under vistelserna i Peking och Gansu sannerligen varmt uppskattas, liksom den från hennes kollegor vid universiteten i Lanzhou och ledningen vid Gansu provinsmuseum vid våra givande träffar där i april 2018. Också Yang Liangfeng och museiledningen på Kinas geologiska museum i Peking är jag tack skyldig för synnerligen intressanta möten i Anderssons spår 2017 och 2018.

Låt mig också i detta sammanhang särskilt nämna två personer vars stöd har betytt mycket för mig i ett tidigare skede när jag först började skriva om det här ämnet för min avhandling *Embracing Science: Sino-Swedish Collaborations in the Field Sciences, 1902–1935* (2013). Det gäller Marja Kaikkonen vid Stockholms universitet, vars skärpa och kloka återkoppling på mitt arbete på flera sätt lyfte mig, samt Tore Frängsmyr i Uppsala (som tyvärr gick bort hösten 2017 innan den här boken blev klar) och vars insikter i idéhistoriens och särskilt geologins utveckling jag har haft stort utbyte av och tagit del av med starkt intresse.

I den krassa ekonomiska verklighet som författare och forskare då som nu ofta befinner sig i, skulle vår vetgirighet inte överleva länge utan stöd från externa sponsorer. För att kunna fördjupa mig i det här ämnet har jag genom åren tacksamt tagit emot ekonomiskt stöd både för mina forskningsresor och för skrivande av den här boken från Sven och Dagmar Saléns, Helge Ax:son Johnsons och P. E. Lindahls stiftelser. Kungliga Vitterhetsakademien har gett bidrag till produktionskostnader för boken.

Förord

Vad gäller huvudpersonerna som står i centrum för det här arbetet har jag personligen inte kunnat kontrollera med dem direkt om vad de var med om, då de ju levde i en annan tid än min egen. Men jag har i alla fall kunnat följa vattenringarna från deras liv som är så levande i arkiven. Jag kan bara hoppas att jag har gjort dem och den tid de levde i någorlunda rättvisa.

JAN ROMGARD

25 maj 2018